

Inna Osadchenko [Інна Осадченко]

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Social and Psychological Education Department, Ukraine

Uniwersytet Pedagogiczny im. Pavlo Tychyny w Humaniu, Ukraina
Wydział Edukacji Społecznej i Psychologicznej

Psychodidactic ideas of J.A. Comenius: from history to the present

**Психодидактичні ідеї Я.А. Коменського:
від історії до сьогодення**

**Psychodidaktyczne idee J.A. Komeńskiego:
od historii do terażniejszości**

Abstract

Through the analysis and comparison of modern scientific sources and *Great Didactics* by Jan Amos Comenius the article describes the psychodidactic ideas of Comenius. It is indicated that modern productive pedagogy has actualized the formation of interdisciplinary science – psychodidactics, which studies the special conditions for increasing learning process productivity by maximizing psychic phenomena peculiarities in the activities of teachers and pupils / students. The psychodidactic approach authorship in education has been substantiated by belonging to a prominent pedagogue. Jan Amos Comenius psychodidactic ideas, expressed in his *Great Didactics*, are singled out: didactics as a science of education and upbringing unity; subject-subjective, productive learning, focused on the effective interaction of a teacher and pupils / students; education without coercion; maximum integration with psychology and its current achievements; the priority of personality abilities development; education and upbringing motivation; special organization of the educational environment. The conclusion on relevance of Jan Amos Comenius psychodidactic ideas is made.

Keywords: Jan Amos Comenius, *Great Didactics*, psychodidactics, didactics, methodological approaches, psychodidactic approach

Анотація

У статті шляхом аналізу та порівняння сучасних наукових джерел й *Великої дидактики* Яна Амоса Коменського схарактеризовано психодидактичні ідеї видатного педагога. Вказано, що сучасна продуктивна педагогіка актуалізувала становлення міждисциплінарної науки – психодидактики, що вивчає спеціальні умови підвищення продуктивності процесу навчання шляхом максимального врахування особливостей психічних явищ у діяльності педагогів та учнів / студентів. Обґрунтовано належність видатному педагогові авторство психодидактичного підходу у освіті. Виокремлено психодидактичні ідеї Яна Амоса Коменського, висловлені у його *Великій дидактиці*: дидактика як наука про єдність

навчання та виховання; суб'єкт-суб'єктне, продуктивне навчання, орієнтоване на ефективну взаємодію педагога та учнів / студентів; освіта без примусу; максимальна інтеграція із психологією та її сучасними досягненнями; пріоритет розвитку здібностей особистості; вмотивованість навчання та виховання; спеціальна організації освітнього середовища. Зроблено висновок про актуальність психодидактичних ідей Яна Амоса Коменського.

Ключові слова: Ян Амос Коменський, *Велика дидактика*, психодидактика, дидактика, методологічні підходи психодидактичний підхід

Streszczenie

Tekst opisuje idee psychodydaktyczne wybitnego nauczyciela przez pryzmat analizy i porównania nowoczesnych źródeł naukowych z *Wielką dydaktyką* Jana Amosa Komeńskiego. Wykazuje się, że współczesna pedagogika uaktywniła powstanie interdyscyplinarnej nauki – psychodydaktyki, która wskazuje na specjalne warunki zwiększania wydajności procesu uczenia poprzez zmaksymalizowanie specyfiki zjawisk psychicznych w działaniach nauczycieli i uczniów/studentów. Potwierdzono autorskie podejście psychodydaktyczne w edukacji tego wybitnego pedagoga. Wyeksponowano psychodydaktyczne idee Jana Amosa Komeńskiego wyrażone w jego *Wielkiej dydaktyce*: dydaktyka jako nauka o jedności kształcenia i wychowania; subiektywne uczenie efektywne, skupiające się na skutecznej interakcji nauczyciela i uczniów/studentów; edukacja bez przymusu; maksymalna integracja z psychologią i jej obecnymi osiągnięciami; priorytet rozwoju umiejętności osobowościowych; motywacja do edukacji i wychowania; specjalna organizacja środowiska edukacyjnego. Podsumowano aktualność psychodydaktycznych idei Jana Amosa Komeńskiego.

Słowa kluczowe: Jan Amos Komeński, *Wielka dydaktyka*, psychodydaktyka, dydaktyka, metodyczne podejście, podejście psychodydaktyczne do procesu kształcenia

The modern world is characterized not only by strong scientific and technological progress, but also by cardinal innovations in the pedagogy field. Over time, theory and practice methodology of educational processes changes. Classical pedagogical approaches are questionable and are considered from the angle of view of the human existence paradigm in the twenty-first century. Acmeological, technological, androgoric and other methodological approaches are now popular in pedagogy. Thanks to them, pedagogy is being modernized, becoming «fashionable».

One of these approaches in modern education is psychodidactic. Conservative scholars and skeptics question its expediency. Instead, innovators are convinced of the need to update pedagogical dogmas. On the one hand, all new things, along with scientific interest, are opposed by researchers. On the other hand, inadequately grounded innovative approaches to the pedagogical phenomena study can be misunderstood and inappropriately used in a scientific context. In part, a scientific situation may arise when a new approach emerges from the category of «old and forgotten».

The analysis of scientific sources of the post-Soviet countries and other European countries allowed stating the development of a modern psychodidactics school. This science is intensively studied at state pedagogical universities (Krutskij, 2006): in Barnaul (prof. Alexander Krutskii), Bashkir (prof. Achmet Rakhimov), and Magnitogorsk (prof. Andrej Podolskii). In these universities, scientific and practical conferences were held under the general title «Psychodidactics

of Higher and Secondary Education». Prof. Viktor Panov (Panov, 2007) continues to develop the prominent scientists' ideas in the field of Psychodidactics (Piotr Galperin, Vasilij Davydov, Natalia Menchynska, Nina Talyzina and others).

In Ukraine, the only Polish-Ukrainian Research Laboratory of the psychodidactics named after J.A. Comenius is functioning in Ukraine in Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. The author of this article is the head of the laboratory. In order to popularize psychodidactic ideas in 2017, the First International Scientific and Practical Internet Conference «Actual problems of modern psychodidactics: philosophical, psychological and pedagogical aspects» was held on the laboratory basis. A similar conference is scheduled for 2018.

At the same time, in scientific sources the history and preconditions of psychodidactics occurrence as a science are grounded in different ways. Thus, Achmet Rakhimov notes: psychodidactics arose to replace «outdated didactic principles, developed 350 years ago by J.A. Comenius...» (Rahimov, 2015). However, let's not agree with the thought of Jan Amos Comenius's outdated didactic ideas.

The aim of our article is to characterize Jan Amos Comenius's psychodidactic ideas by analyzing and comparing the modern scientific sources and his *Great didactics*; to substantiate the authorship of the psychodidactic approach in education to the outstanding teacher.

First of all, we will clarify modern interpretation essence of the “psychodidactics” concept. It should be noted that in the post-Soviet space the term «psychodidactics» became actively used in the scientific vocabulary after the publication of Vasilij Davydov's fundamental work «Theory of Developmental Education» in 1996. In this work, the researcher enrolled developmental education into the field of «psychodidactics» (Davydov, 1996: 140).

On the basis of the scientific sources analysis, the interpretation of this concept is grouped by us according to the content criterion. Consequently, the interpretation of «psychodidactics» concept can be viewed from the point of view of:

1. Interdisciplinarity:

– «polydisciplinary branch of scientific knowledge, integrating psychological, didactic, methodological knowledge used in real practice of developmental education, with the purpose of personality-value orientation of educational process» (Davydov, 1996: 145);

– «unique, innovative, health-saving, natural science, which in practice gives the best results ... This is an integrative and psychosocial science at the intersection of philosophy, psychology, pedagogy and educational technology» (Rakhimov, 2015);

– «the branch of pedagogy, within the framework of which constructs the content, forms and methods of training, based on psychological, didactic, methodological and subject (in accordance with a certain academic subject) knowledge integration with the priority of mental laws application in personality development as the basis of the educational process organization in the educational environment in general» (Helfman, Kholodna, 2006);

– as an integrative branch that characterizes both the process of learning in developmental education and the student as the subject of personal formation, his cognitive interests, spiritual, moral and behavioral activity (Filippov, 2015).

2. Methodology:

– a new branch of psychological and pedagogical knowledge, «in which it is offered to identify such psychological and pedagogical concepts as an independent category, call them methodological approaches of psychodidactics and make the subject of this field. Their list now includes: problem approach, programmable approach and computerization, discrete approach, system-functional, system-logical, individual-differentiated, communicative, game, interdisciplinary, historical-biographical, demonstration-technical, task-oriented, modeling ones» (Krutskii, 2006);

– «the branch of integrated psychological and pedagogical knowledge, the subject of which is a system of methodological approaches to learning and how to manage this knowledge in real pedagogical practice» (Krutskii, 2002);

– «one of the options for an integrated approach to ensure modern education success» (Lebedeva, 2011).

We are also impressed by Viktoriya Lebedeva's opinion that "didactics serves the learning process, and psychodidactics – the process of education, as the process of individuality, subjectivity, and personality development in general» (Lebedeva, 2011). Viktor Panov notes: classical didactic questions reveal teaching goals, its contents, methods and technological techniques, and psychodidactics expands the range of issues that need to be resolved in relation to the didactic conditions of this process (Panov, 2007).

In our opinion, since the term «psychodidactics» is binary, it has a double definition. First, psychology (the study of psychic phenomena and human behavior) and didactics (section of pedagogy, exploring learning theory). Consequently, we consider psychodidactics as an interdisciplinary branch of psychological and pedagogical sciences, which studies the conditions of learning process efficiency/productivity by maximizing the peculiarities of psychic phenomena of students/teachers in this activity. The main methodological approach in psychodidactics' context is subject-subjective.

This is a psychodidactic approach to the educational process as a form of the highest standard education, learning without coercion. Of course, the slogan «learning and education without coercion» is the educational concept of the present. However, in mass practice, students continue without much desire to study and attend school. Consequently, the problems of education and upbringing productivity and subjectivity remain relevant.

We deliberately resorted to a thorough quoting of «psychodidactics» concept interpretation by various contemporary authors in order to present a general picture of the definition, scientific tendencies and, in the end, to make a scien-

tific comparison with Comenius's ideas. Perhaps our scientific position will be criticized. However, we do not pretend to be a scientific discovery, but try to protect Comenius's didactic (psychodidactic) ideas from the title «obsolete».

Analysis of post-Soviet countries textbooks on pedagogy (Anatolij Aleksyuk, Valentyn Andreev, Nina Bordovskaya, Marina Vaindorf-Sysoeva, Vasylij Galuziak, Ivan Zaichenko, Lina Krivshenko, Anatolij Kuzminskii, Artur Rean, Mykola Smetanskii, Mykola Fitsula, Volodymyr Shakhov, Vasylij Yagupov etc.) allowed to state the classical interpretation of the *Great Didactics*. The correct, but conservative approach is so influential that, as a rule, nobody has any doubts or desire to «read» the lines of an outstanding teacher in a different way. It is generally accepted in the centuries to read Jan Amos Comenius as he has already been interpreted. In such *Great Didactics* interpretation, the scholars have taken as a basis, first of all, the title of the work, which is «didactics». So, didactics in modern interpretation in textbooks on pedagogy is just a theory of learning, not an integrated scientist's concept.

A comparison of modern researchers' views in psychodidactics and Jan Amos Comenius scientific ideas is given by the subitems. Next we offer to number a separate position of comparison with the characteristics sub-items of modern psychodidactics (e.g., 1.1., 2.1, 3.1, etc.) and Comenius's didactic / psychodidactic idea (e. g., 1.2, 2.2, 3.2, etc.):

1.1. In logical unity, modern psychodidactics considers the concept of «learning» and «education» even at the theoretical level.

1.2. Didactics in the title is interpreted by an outstanding teacher as a way of organizing schools in which students could «learn sciences, improve their temperament, are filled with virtues ...» (Komenskij, 1989:11). After all, «beautiful ignoramus» is only «decorated with parrot feathers» (Komenskij, 1989:19). In schools, «charity and temper should develop in the direction of general decency in accordance with all moral principles» (Komenskij, 1989:30). Comenius does not distinguish the processes of «learning» and «upbringing» even at the theoretical level.

2.1. From a psychodidactic perspective the process of learning and education is translated into a higher level of universality and productivity for each subject. Moreover, it is obligatory to achieve educational success. This is markedly distinguished by the psychodidactic approach from the classical didactic, in which everything is calculated on the «average» pupil / student. Researchers of psychodidactics agree in one: this science goes beyond the traditional understanding of learning theory, and considers any didactic concept (form, method, means of learning, etc.) only through the prism of the subject (student, teacher). In the last decades Ukrainian schools are officially taking landmark on subject-subjective study, state standards are guided by the student's personality. However, in practice, a teacher in a class with a different (large / small) number of students and with a focus on state requirements cannot maximize the personality-oriented approach in education and upbringing.

The teacher should be the master of his work implementing this approach. Psychodidactic activity is a pedagogical skill. The teacher must perform not only the temporary role of «parents», but sincerely love his students with parental love. Then the students will be sincere and enthusiastically attend classes. In modern universities there are courses like «Fundamentals of Pedagogical Excellence», «Pedagogical Ethics», «Pedagogical Communication», etc. However, as a result of the survey, we stated that 66 % of teachers in educational institutions and higher educational establishments have no productive contact with pupils / students; 73 % of pupils and students have problems communicating with educators (Osadchenko, 2011, 2016).

2.2. That's how J. A. Comenius interprets his *Great didactics*: «... universal art to teach everyone everything ...» (Komenskij, 1989:11). It is accepted in this case to interpret the term «art» as a synonym for the word «science» (Klarin, Dzhurinskij, 1989:392). However, Jan Amos Comenius constantly uses the term «science» in the book. We believe that no synonym was used in this case by an outstanding educator. He cites Hryhorii Nazianzin on the process of human education as «art among the arts» (Komenskij, 1989: 13). Indeed, productive (psychodidactic) education and upbringing can only be carried out by a skilled pedagogue-artist. According to Comenius, this is a case of «extraordinary complexity» (Komenskij, 1989: 13). Actually, «the teaching method must be transformed into art» (Komenskij, 1989: 47).

In addition, Jan Amos Comenius considered the educational process only as productive: «... *teach with compulsory success*, so that failure could not follow ...» (Komenskij, 1989: 12) and subjective: «... the art of teaching and learning ...» (Komenskij, 1989: 13); the education process should be organized «so that students can be brought to the ranks of science without difficulty, amount, cries and beatings, as if playing and joking» (Komenskij, 1989:13); so bad «care for children is revealed by those who force them to learn» (Komenskij, 1989:61). «If the *teachers* are friendly and gentle, they will not push their children away with their strict appeals, but will capture them with their parental affection, mannerisms and words; if teachers recommend the science they teach, <...>, then <...> children will be happier to be at school than at home» – cautions Comenius (Komenskij, 1989: 61–62).

So, the subject-subjective, productive learning ideas, focused on the effective interaction between the teacher and the student, have been existed for almost four centuries.

3.1. The psychodidactic approach appears in the absence of coercion to study and upbringing, in encouraging students to learn and force themselves to self-development and self-education.

3.2. In the *Great Didactics*, in addition to the reference point for the desired training, «that no teachers or students have any encumbrance or amount ...» (Komenskij, 1989: 12), it is indicated the necessity of inducing «students to true knowledge, good temper and deep piety» (Komenskij, 1989: 12). Consequently, the modern slogan of the psychodidactic approach, «Education and upbringing without coercion!» is the leading idea of *Great didactics*.

4.1. Psychodidactics as an integrated science should maximize the methods and techniques of the most advanced achievements in psychology field. Such achievements include modern psychological movements use such as religious psychology (Christian psychotherapy (Yaremko, 2016)). It is necessary to take into account the tolerance for the religious movements diversity professed by modern pupils and their families. In the retrospect of humanity, religion was discarded from education, and then it was updated again. However, it is impossible to deny its significant impact on real education and upbringing.

Considering the maximum of psychological education and upbringing, the modern didactics' content is separated from psychology. Pedagogical psychology is taught to future teachers at universities as a separate discipline.

4.2. As a scientist-theologian, convinced of God's blessing concerning the writing of *Great Didactics*, Jan Amos Comenius always cited the Bible: «And the work begins with the Lord will not be useless» (Komenskij, 1989:16).

In *Great didactics* the term «psychology» is not used. However, Section VII «Person's formation is the easiest in an early age. It can only happen at this age» (Komenskij, 1989:20–23), Section XVII «Fundamentals of teaching and learning easiness» (Komenskij, 1989:59–64) have purely psychological postulates. Similarly, his characteristic of innate abilities (Komenskij, 1989:40–43), age psychology elements: «To teach a person in old age is too late, because his cognitive ability and memory are already weakening» (Komenskij, 1989:48); psychology methodology: «*It is necessary first to form understanding things, and secondly, memory and, thirdly, language and hands*» (Komenskij, 1989:53).

5.1. The psychodidactic approach clearly involves the development of students' creative abilities. Educational learning as a psychodidactic has also been promoted by Davydov-Elkonin scientific school since the 90 s of the last century.

5.2. Even in the seventeenth century Jan Amos Comenius called the first requirement for the school functioning by: «Means of the sciences and arts to develop natural giftedness» (Komenskij, 1989: 30). Taking into account peculiarities of schoolchildren's innate abilities an outstanding teacher (Komenskij, 1989:40–43) paid significant attention: made a classification and described each group of abilities, actually described the methodology for working with students of each group. Priority attention in his work is given to cognitive abilities: «*he teacher must adhere to all methods of cognitive abilities disclosure and apply them in accordance with the circumstances*» (Komenskij, 1989:53).

6.1. Psychodidactic teaching is a prior motivated. Undeniably, the motivational component is a component of any traditional training session. However, in practice, the education and upbringing motivation is the «weakest» phase. From the point of view of the psychodidactic approach it is about reformulating the classroom reflexive purpose. However, in real pedagogy, teacher notes the lesson purpose only in the plan summary, in fact, formally. To the students' questions: «Why should we study this topic?» the teacher's answers are mostly heard as: «It is necessary!», «Your parents learned it!», «It's just a program!», «Do you want to

be a teacher?», and «Everyone should know this!» The lack of an answer to the question «Why should I study this material?» destroys an interest in learning. As the mass survey of schoolchildren, their parents, teachers, a similar situation arises, for example, in the process of multiplication tables studying. Teachers cannot motivate the obvious need to give the correct answer to the schoolchildren's argument: «Why study the multiplication tables if there is a calculator in each phone?» During our experiment it turned out that the teachers in 57 % of cases could not interpret the need to study the multiplication tables! Probably the reasons for this problem lie in the need to apply the psychodidactic approach even in the process of future teachers' training.

6.2. Jan Amos Comenius proclaimed the school's postulate of motivating students to study: «When beginning to study any subject, the students' minds must be prepared before ...» (Komenskij, 1989:51); «In all possible ways, it is necessary to illuminate the children's fiery desire for knowledge and to study... The teaching method should reduce the difficulty of learning so that it does not cause dissatisfaction with students and does not divert them from further studies» (Komenskij, 1989:61).

7.1. Psychodidactics involves the special organization of the educational environment: learning, upbringing, development in educational institutions and beyond. Firstly, it is also about the school building, its structure. In addition to productive training in educational institutions, a special organization of interaction between school and family is needed. Establishing contact with pupils' parents in order to properly organize the educational environment is one of the modern psychodidactic tasks. The foregoing implies: continuing education, developing pupils' creative abilities, their education outside of school; management of such organization at the state level. In fact, the modern teaching system in general educational institutions has a few examples of a successful and productive educational environment organization.

7.2. This is precisely what the «Regulation IX» is: «There was no bad company allowed in and outside school» (Komenskij, 1989:58); «The aspiration for children's learning is encouraged and supported by parents, teachers, schools, educational institutions themselves, teaching methods and authorities» (Komenskij, 1989:61). Understanding this, Comenius gives advice to parents, teachers, school organizers, authorities (Komenskij, 1989:61–63).

At present, the article volume does not allow us to resort to further isolation of Jan Amos Comenius psychodidactic ideas. We have carried out only a generalized comparison with Comenius modern psychodidactic approach to the education.

Thus, Comenius's psychodidactic ideas expressed in his *Great Didactics* can be generalized in such positions:

- didactics as a science of the unity of education and upbringing;
- subject-subjective, productive learning focused on effective interaction between teacher and pupils / students;
- education without coercion;

- maximum integration with psychology and its current achievements;
- the priority of personality abilities development;
- education and upbringing motivation;
- special organization of the educational environment.

Great Didactics, in terms of modern pedagogical tendencies, has a technological nature. It is content structured according to the technological model: observing the principle of reproducibility, consistency, continuity, reflection, etc. Some of its principles are similar to the modern requirements of technologizing. For example, previously mentioned in this article, «methodology psychology» (4.2).

Skeptics may notice: «But these are well-known facts! On the basis of Comenius's didactic principles school has been functioning for many centuries!» Yes, but this is just a theory. In practice, in real school pedagogy, according to statistics, compulsion, punishment (not physical), unmotivation, etc., prevails. Paradoxically, however, these are the same problems that even a prominent teacher of the century ago wrote. The title of section XI of the *Great Didactics* still remains relevant: «By this time there have been no schools that generally correspond to their purpose» (Komenskij, 1989:30). Thus, Jan Amos Comenius's *Great Didactics* is not obsolete, but still relevant and modern. Perhaps it is because we eliminated the psychodidactic aspects of his postulates and clearly divided pedagogy from psychology?

Probably, one should review Jan Amos Comenius's eternal postures from the psychodidactics' perspective. Let me not offend fellow-scientists, but one can not oppose «new» psychodidactics to «obsolete Comenius's didactic principles!» After all, according to our belief, this «innovative» interdisciplinary science starts with the *Great Didactics*. That's what we have tried to justify.

Consequently, modern productive / effective pedagogy actualized the formation of interdisciplinary science – psychodidactics that studies special conditions for improving the efficiency / productivity of the learning process by maximizing mental phenomena peculiarities in the teachers and pupils / students' activities. However, it is the psychodidactic approach that is the quintessence of the *Great Didactics* by Jan Amos Comenius. The ideas he interpreted are not obsolete, but actual today, as everything is really pedagogical: «eternal, good, wise».

For the psychodidactic approach implementation in the educational environment of modern educational institutions, first of all, the training and retraining of teachers in the specified context is necessary. Further research requires the substantiation of the modern pedagogy content for students of higher educational institutions in terms of overhauling the traditional presentation of the *Great Didactics* by Comenius.

References

- Gelfman E.G., Holodnaya M.A., *Psichodidaktika shkolnogo uchebnika: Intellektualnoe vospitanie uchashchihsya*, Sankt-Peterburg, 2006 [in Russian].
Davydov V.V., *Teoriya razvivayushchego obucheniya*, Moskva, 1996 [in Russian].

- Filippov V., *Psihodidaktika kak instrument realizacii sistemno-deyatelnostnogo podhoda*. <https://fvova.ru/blog/do/psydidakt.pdf> [access: 05.03.2015] [in Russian].
- Klarin V.M., Dzhurinskij A.N., *Kommentarii*. Y.A. Komenskij, Moskva, 1989 [in Russian].
- Komenskij Y.A., *Velikaya didaktika*. Pedagogicheskoe nasledie, Moskva, 1989 [in Russian].
- Krutskij A., *Psihodidaktika v sodержanii professionalnoj podgotovki budushchego uchitelya*, <http://www.dissercat.com/content/psikhodidaktika> [access: 11.06.2002] [in Russian].
- Krutskij A., *Psihodidaktika – novaya otrasl psihologo-pedagogicheskogo znaniya*, <http://fiz.1september.ru/article.php?ID=200600317> [access: 17.03.2006] [in Russian].
- Lebedeva V.P. *Psihodidaktika – predmet nauchnogo interesa*, <http://www.paedagogia.ru/2011/68-07/223-lebedeva> [access: 23.07.2011] [in Russian].
- Osadchenko I.I. *Teoriya i praktika situacijnogo navchannya u pidgotovci majbutnih uchiteliv pochatkovoї shkoli* : monografiya, Uman, 2011 [in Ukrainian].
- Osadchenko I.I. *Harakteristika zmistu «Psihodidaktika pochatkovoї shkoli» v konteksti pidgotovki majbutnih uchiteliv*. «Naukovij visnik Skhidnoevropejskogo nacionalnogo universitetu imeni Lesi Ukrajnki». Seriya «Pedagogichni nauki», № 1 (303). Tom II, Lutsk, 2016, S. 23–28 [in Ukrainian].
- Panov V.I., *Psihodidaktika obrazovatelnyh sistem: teoriya i praktika*, Sankt-Peterburg, 2007 [in Russian].
- Rakhimov A., *Psihodidaktika*. http://pedagogical_dictionary.academic.ru [access: 10.06.2016] [in Russian].
- Yaremko O., *Osnovi integrativnoj hristiyanskoj psihoterapij*. <http://christianpsychology.org.ua> [access: 17.06.2015] [in Ukrainian].

Ukrainian version

Сучасному світові притаманний не лише потужний науково-технічний прогрес, а й кардинальні інновації у галузі педагогіки. З плином часу змінюється методологія теорії та практики освітніх процесів. Класичні педагогічні підходи піддаються сумнівам та розглядаються під кутом зору парадигми існування людства у XXI столітті. Нині популярними у педагогіці стали акмеологічний, технологічний, андрогогічний та інші методологічні підходи. Завдяки ним наука-педагогіка осучаснюється, набуває «модних» тенденцій.

Одним із таких підходів у сучасній освіті є психодидактичний. Консервативні науковці та скептики піддають сумніву його доцільність.

Натомість інноватори переконані у необхідності оновлення педагогічних догм. З одного боку, усе нове водночас з науковим інтересом викликає супротив дослідників. З іншого боку, недостатньо обґрунтовані інноваційні підходи до вивчення педагогічних явищ можуть бути хибно трактованими та недоцільно уживаними у науковому контексті. Почасти може виникнути наукова ситуація, коли новий підхід виявляється із категорії «старого та давно забутого».

Аналіз наукових джерел країн пострадянського простору та інших європейських країн дозволив констатувати розвиток сучасної школи психодидактики. Ця наука посилено вивчається у державних педагогічних університетах (Крутський, 2006): Барнаульському (проф. Олександр Крутський), Башкирському (проф. Ахмет Рахімов), Магнітогорському (проф. Андрій Подольський). У вказаних університетах проведено науково-практичні конференції під загальною назвою *Психодидактика вищої та середньої освіти*. Проф. Віктор Панов (Панов, 2007) у галузі психодидактики продовжує розвивати ідеї видатних учених (Петра Гальперіна, Василя Давидова, Наталії Менчинської, Ніни Тализіної та ін.).

В Україні функціонує поки що єдина Польсько-українська науково-дослідницька лабораторія психодидактики імені Я. А. Коменського в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Очолює лабораторію автор цієї статті. З метою популяризації психодидактичних ідей у 2017 р. на базі лабораторії проведено Першу Міжнародну науково-практичну Інтернет-конференцію *Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти*. Заплановано проведення аналогічної конференції у 2018 році.

Водночас у наукових джерелах по-різному обґрунтовується історія та передумови виникнення психодидактики як науки. Так, Ахмет Рахімов зазначає: психодидактика виникла на заміну «застарілих дидактичних принципів, розроблених ще Яном Амосом Коменським 350 років тому...» (Рахімов, 2015). Однак дозволимо не погодитися із думкою щодо застарілості дидактичних ідей Яна Амоса Коменського.

Мета нашої статті – шляхом аналізу та порівняння сучасних наукових джерел й *Великої дидактики* Яна Амоса Коменського схарактеризувати його психодидактичні ідеї; обґрунтувати належність видатному педагогові авторство психодидактичного підходу у освіті.

Передусім з'ясуємо сутність сучасного тлумачення поняття «психодидактика». Зазначимо, що на пострадянському просторі термін «психодидактика» став активно застосовуватися у науковій лексиці після оприлюднення Василем Давидовим у 1996 р. фундаментальної праці *Теорія розвивального навчання*. У цій праці дослідник розвивальне навчання зараховує до галузі – «психодидактики» (Давидов, 1996:140).

На основі аналізу наукових джерел тлумачення цього поняття згруповане нами за змістовим критерієм. Отже, трактування науковцями поняття «психодидактика» можна розглядати з точки зору:

1. Міжпредметності:

– «полідисциплінарна галузь наукового знання, що інтегрує психологічні, дидактичні, методичні знання, використовувані у реальній практиці розвивальної освіти, з метою особистісно-ціннісної спрямованості освітнього процесу» (Давидов, 1996:145);

– «унікальна, інноваційна, здоров'язберігальна, природовідповідна наука, яка на практиці дає найкращі результати... Це інтегративна та психозберігальна наука на перетині філософії, психології, педагогіки та навчальної технології» (Рахімов, 2015);

– «галузь педагогіки, у рамках якої конструюються зміст, форми та методи навчання, базовані на інтеграції психологічних, дидактичних, методичних та предметних (відповідно до певного навчального предмета) знань з пріоритетом застосування психічних закономірностей розвитку особистості у якості основи організації навчального процесу освітнього середовища у цілому» (Гельфман, Холодна, 2006);

– як інтегративна галузь, що характеризує водночас і процес учіння у розвивальній освіті, і учня як суб'єкта особистісного становлення, його пізнавальні інтереси, духовно-моральну та поведінкову діяльність (Філіпов, 2015).

2. Методологічності:

– нова галузь психолого-педагогічного знання, «у рамках якої запропоновано виділити подібні психолого-педагогічні поняття у якості самостійної категорії, назвати їх методологічними підходами психодидактики і зробити предметом цієї галузі знань. До їх переліку нині належать: проблемний підхід, програмований підхід і комп'ютеризація, дискретний підхід, системно-функціональний, системно-логічний, індивідуально-диференційований, комунікативний, ігровий, міжпредметний, історико-біографічний, демонстраційно-технічний, задачний, модельний» (Крутський, 2006);

– «галузь цілісного психолого-педагогічного знання, предметом якого є система методологічних підходів до навчання та способи розгортання цього знання в реальній педагогічній практиці» (Крутський, 2002);

– «один з варіантів полідисциплінарного підходу до забезпечення успішності сучасної освіти» (Лебедева, 2011).

Нам також імпонує думка Вікторії Лебедевої, що «дидактика обслуговує процес навчання, а психодидактика – процес освіти, як процес розвитку індивідуальності, суб'єктності, особистості загалом» (Лебедева, 2011).

Віктор Панов зазначає: класичні питання дидактики розкривають цілі навчання, його зміст, методи і технологічні прийоми, а психодидактика – розширює коло питань, що потребують вирішення щодо дидактичних умов цього процесу (Панов, 2007).

На нашу думку, оскільки термін «психодидактика» – бінарний, то й

має подвійну дефініцію. По-перше, психології (вивчення психічних явищ і поведінки людини) та дидактики (розділу педагогіки, що досліджує теорію навчання). Отже, психодидактику розглядаємо як міждисциплінарну галузь психолого-педагогічних наук, що досліджує умови ефективності / продуктивності процесу навчання шляхом максимального врахування у цій діяльності особливостей психічних явищ учнів / студентів та педагогів. Основний методологічний підхід у контексті психодидактики – суб'єкт-суб'єктний.

Йдеться про психодидактичний підхід до освітнього процесу як до освіти найвищого ґатунку, навчання без примусу. Звісно, гасло «навчання та виховання без примусу» – освітня концепція сучасності. Проте у масовій практиці учні продовжують без особливого бажання відвідувати школу та навчатися. Отже, проблеми продуктивності та суб'єктності навчання та виховання залишаються актуальними.

Ми зумисне вдалися до ґрунтового цитування тлумачення поняття «психодидактика» різними сучасними авторами, щоб представити загальну картину дефініції, наукових тенденцій та врешті здійснити наукове порівняння з ідеями Коменського. Можливо, наша наукова позиція викличе критику. Однак ми не претендуємо на наукове відкриття, а робимо спробу захистити дидактичні (психодидактичні) ідеї Коменського від титулу «застарілі».

Аналіз підручників з педагогіки країн пострадянського простору (Анатолія Алексюка, Валентина Андрєєва, Ніни Бордовської, Марини Вайндорф-Сисоєвої, Василя Галузьяка, Івана Зайченка, Ліни Крившенко, Анатолія Кузьмінського, Артура Реана, Миколи Сметанського, Миколи Фіцули, Володимира Шахова, Василя Ягупова та ін.) дозволив констатувати класичну інтерпретацію *Великої дидактики*. Правильний, але консервативний підхід настільки впливовий, що зазвичай ні у кого не виникає ні сумніву, ні бажання «по-іншому» прочитати рядки видатного педагога. Сторіччями загальноприйнято читати Яна Амоса Коменського так, як його уже інтерпретували. У такій інтерпретації з *Великої дидактики* науковцями взято за основу, передусім, назву твору – «дидактика». Отож, дидактика у сучасній інтерпретації у підручниках з педагогіки – лише теорія навчання, а не інтегрована концепція вченого.

Порівняння поглядів сучасних дослідників у галузі психодидактики та наукових ідей Яна Амоса Коменського подаємо підпунктами. Далі пропонуємо: номер – окрема позиція порівняння з підпунктами характеристики сучасної психодидактики (приміром, 1.1., 2.1, 3.1 і т.д.) та дидактичної / психодидактичної ідеї Коменського (наприклад, 1.2, 2.2, 3.2 і т. д.):

1.1. У логічній єдності сучасна психодидактика навіть на теоретичному рівні розглядає поняття «навчання» та «виховання».

1.2. Дидактика видатним педагогом ще у заголовку трактується як спосіб організації шкіл, у яких учні могли б «навчатися наукам, удосконалювати свою вдачу, наповнюватися чеснотами...» (Коменський,

1989:11). Адже «гарний невіглас» – це лише тільки «прикрашений пір'ям папуга» (Коменський, 1989:19). У школах мають «Розвиватися благочинність та вдача у напрямі загалом благопристойності згідно з усіма моральними засадами» (Коменський, 1989:30). Ян Амос Коменський навіть на теоретичному рівні не розмежує процеси «навчання» та «виховання».

2.1. Сам процес навчання та виховання, з психодидактичної точки зору, переводиться на вищий щабель – універсальності та продуктивності для кожного суб'єкта. Причому йдеться про обов'язкове досягнення освітнього успіху. Це суттєво вирізняє психодидактичний підхід від класичного дидактичного, при якому усе розраховується на «середнього» учня / студента. Дослідники психодидактики згодні в одному: ця наука виходить за рамки традиційного розуміння «теорії навчання», розглядає будь-яке дидактичне поняття (форма, метод, засіб навчання тощо) лише через призму суб'єкта (учня, педагога). Останні десятиріччя, принаймні в українських школах, офіційно взято орієнтир на суб'єкт-суб'єктне навчання, Державні стандарти орієнтуються на особистість учня. Проте на практиці педагогу у класі з різною (великою / малою) наповненістю учнів та з орієнтацією на державні вимоги неможливо максимально реалізувати особистісно орієнтований підхід у навчанні та вихованні.

Педагог, реалізуючи вказаний підхід, має бути майстром своєї справи. Психодидактична діяльність – це педагогічна майстерність. Педагог має виконувати не тимчасову роль «батьків», а щиро любити своїх учнів батьківською любов'ю. Тоді й учні будуть щирими та із захопленням відвідуватимуть заняття. У сучасних університетах читаються курси «Основ педагогічної майстерності», «Педагогічної етики», «Педагогічного спілкування» тощо. Однак нами констатовано у результаті опитування, що 66 % учителів загальноосвітніх навчальних закладів та викладів вищих навчальних закладів не мають продуктивного контакту з учнями / студентами; 73 % учнів та студентів мають проблеми у спілкуванні із педагогами (Осадченко, 2011, 2016).

2.2. У Коменського саме так трактується його *Велика дидактика*: «... універсальне мистецтво навчати усіх усьому...» (Коменський, 1989:11). Прийнято у цьому випадку тлумачити термін «мистецтво», як синонім слова «наука» (Кларін, Джуринський, 1989:392). Однак Коменський повсякчас використовує у книзі й термін «наука». Ми вважаємо, що жодної синонімічності не вжито видатним педагогом у цьому випадку. Він цитує Григорія Назіанзіна щодо процесу освіти людини як «мистецтва з мистецтв» (Коменський, 1989:13). Дійсно, продуктивне (психодидактичне) навчання та виховання можливо здійснити лише майстерному педагогу-митцю. Згідно із Коменським – ця справа «надзвичайної складності» (Коменський, 1989:13). Власне, «Метод навчання має бути перетвореним у мистецтво» (Коменський, 1989:47).

Крім того, Коменський розглядав освітній процес тільки продуктивним: «...навчати з обов'язковим успіхом, так, щоб неуспіху

слідувати не могло...» (Коменський, 1989:12) та суб'єктним: «... *мистецтво вчити та учитися...*» (Коменський, 1989:13); процес освіти має бути так організованим для учнів, «щоб можна було довести їх до вершин наук без труднощів, суму, окриків і побиття, а ніби граючись та жартуючи» (Коменський, 1989:13); тому погане «підкування про дітей виявляють ті, хто силоміць змушують їх навчатися» (Коменський, 1989:61). «Якщо *вчителі* будуть привітними та лагідними, не будуть відштовхувати від себе дітей своїм суворим звертанням, а будуть захоплювати їх своєю батьківською прихильністю, манерами і словами; якщо вчителі рекомендуватимуть науки, які вони викладають, <...>, тоді <...> дітям буде приємніше перебувати у школі, ніж удома» – застерігає Ян Амос Коменський (Коменський, 1989: 61–62).

Отже, ідеї суб'єкт-суб'єктного, продуктивного навчання, орієнтованого на ефективну взаємодію педагога та учня, майже чотири століття.

3.1. Психодидактичний підхід виявляється у відсутності примусу до навчання та виховання, у стимулюванні учнів процесом навчання та виховання до саморозвитку та самоосвіти.

3.2. У *Великій дидактиці*, окрім орієнтиру на бажане навчання, «щоб ні у вчителів, ні в учнів не було обтяження або суму...» (Коменський, 1989:12), вказано про необхідність спонукання «учнів до істинних знань, доброї вдачі і глибокого благочестя» (Коменський, 1989:12). Отже, сучасне гасло психодидактичного підходу, «Навчання і виховання – без примусу!», – провідна ідея *Великої дидактики*.

4.1. Психодидактика як інтегрована наука має максимально застосовувати методи та прийоми найсучасніших досягнень у галузі психології. До таких досягнень зараховують використання сучасних психологічних течій на кшталт релігійної психології (християнської психотерапії (Яремко, 2016)). Треба враховувати толерантність щодо різноманітності релігійних течій, сповідуваних сучасними учнями та їхніми родинами. У ретроспективі людства релігію то відсторонюють від освіти, то знову актуалізують. Однак заперечити її значущий вплив на реальне навчання та виховання нині неможливо.

Щодо максимальної психологізації навчання та виховання, то зміст сучасної дидактики відокремлений від психології. Педагогічна психологія викладається майбутнім педагогам в університетах окремою дисципліною.

4.2. Як науковець-теолог, переконаний у Божому благословенні щодо написання *Великої дидактики*, Коменський повсякчас цитує Біблію: «І праця, розпочата з Господом, не буде марною» (Коменський, 1989: 16).

У *Великій дидактиці* не вживається термін «психологія». Проте розділ VII «Формування людини найлегше відбувається у ранньому віці. Воно навіть тільки у цьому віці й може відбуватися» (Коменський, 1989:20–23), розділ XVII «Основи легкості учіння та навчання» (Коменський, 1989:59–64) мають суто психологічні постулати. Так само – його

характеристика вроджених здібностей (Коменський, 1989:40–43), елементи вікової психології: «Навчати людину у старості занадто пізно, оскільки її пізнавальна здатність та пам'ять уже слабшають» (Коменський, 1989:48); психологія методики: «*Треба формувати по-перше, розуміння речей, по-друге, пам'ять і, по-третє, мову та руки*» (Коменський, 1989:53).

5.1. Психодидактичний підхід однозначно передбачає розвиток творчих здібностей школярів. Розвивальне навчання як психодидактичне також стало популяризуватися науковою школою Давидова-Ельконіна з 90-х років минулого століття.

5.2. Ще у XVII столітті Коменський першою вимогою щодо функціонування школи називав: «Засобами наук та мистецтв розвивати природні обдаровання» (Коменський, 1989:30). Урахуванню особливостей вроджених здібностей школярів видатний педагог (Коменський, 1989:40–43) приділяв значущу увагу: здійснив класифікацію та схарактеризував кожену групу здібностей, фактично описав методику роботи з учнями тієї чи іншої групи. Пріоритетна увага у його праці надається пізнавальним здібностям: «*Учитель має дотримуватися усіх способів розкриття пізнавальних здібностей та застосовувати їх відповідно до обставин*» (Коменський, 1989: 53).

6.1. Психодидактичне навчання – апріорі мотивоване. Беззаперечно, мотиваційний компонент – складник будь-якого традиційного навчального заняття. Проте на практиці мотивація навчання та виховання – «найслабший» етап. З точки зору психодидактичного підходу йдеться про переформулювання рефлексійної мети навчального заняття. Однак у реальній педагогіці мету заняття педагог зазначає лише у плані-конспекті, фактично, формально. На запитання школярів: «Навіщо нам вивчати цю тему?», переважно звучать відповіді педагога: «Так треба!», «Твої батьки це вчили!», «Така програма!», «Хочеш стати на місце педагога?», «Всі мають це знати!». Відсутність відповіді на запитання «Навіщо треба вивчати цей матеріал?» знищує вцент інтерес до навчання. Як констатує масове опитування школярів, їхніх батьків, педагогів, аналогічна ситуація виникає, приміром, у процесі вивчення таблиці множення. Педагоги не можуть мотивувати очевидну необхідність, дати правильну відповідь на аргумент школярів: «Для чого вчити таблицю множення, якщо є калькулятор у кожному телефоні?». У процесі нашого експерименту виявилось, що самі педагоги у 57 % випадків не змогли витлумачити необхідність вивчення таблиці множення!.. Певно, причини такої проблеми криються у необхідності застосовувати психодидактичний підхід ще в процесі професійної підготовки майбутніх учителів.

6.2. Коменський проголошував шкільний постулат мотивування учнів до навчання: «Коли розпочинають вивчення будь-якого предмету, розуми учнів мають бути до того готовими...» (Коменський, 1989: 51); «Усіма можливими способами треба запалювати в дітях полум'яне прагнення до знань та до учіння... Метод навчання має зменшити труднощі

учіння для того, щоб воно не викликало в учнів незадоволення і не відвертало їх від подальших занять» (Коменський, 1989: 61).

7.1. Психодидактика передбачає спеціальну організацію освітнього середовища: навчання, виховання, розвиток у закладах освіти та за її межами. По-перше, йдеться також про шкільне приміщення, його устрій. Окрім продуктивного навчання у закладах освіти, необхідна спеціальна організація взаємодії школи та сім'ї. Налагодження контакту з батьками учнів з метою правильної організації освітнього середовища – одне із завдань сучасної психодидактики. Зазначене передбачає: продовження навчання, розвитку творчих здібностей учнів, їхнього виховання поза школою; управління такою організацією на державному рівні. Насправді сучасна система навчання у загальноосвітніх навчальних закладах має поодинокі приклади вдалої організації освітнього середовища продуктивного характеру.

7.2. Саме це передбачається «Положеннями IX»: «У школі і поза школою не було терпиме погане товариство» (Коменський, 1989:58); «Прагнення до навчання спонукається і підтримується у дітях батьками, вчителями, школою, самими навчальними предметами, методом навчання і владою» (Коменський, 1989:61). Розуміючи це, Коменський подає надає поради батькам, вчителям, організаторам школи, владі (Коменський, 1989:61–63).

Наразі обсяг статті не дозволяє нам вдатися до подальшого виокремлення психодидактичних ідей Яна Амоса Коменського. Нами здійснено лише узагальнено порівняння із сучасними психодидактичного підходу до освіти Коменського.

Таким чином, психодидактичні ідеї Яна Амоса Коменського, висловлені у його «Великій дидактиці» можна узагальнити у таких положеннях:

- дидактики як науки про єдність навчання та виховання;
- суб'єкт-суб'єктного, продуктивного навчання, орієнтованого на ефективну взаємодію педагога та учнів / студентів;
- освіти без примусу;
- максимальної інтеграції із психологією та її сучасними досягненнями;
- пріоритету розвитку здібностей особистості;
- вмотивованості навчання та виховання;
- спеціальної організації освітнього середовища.

Велика дидактика, з точки зору сучасних педагогічних тенденцій, має технологічний характер. Вона побудована змістово-структурно за технологічним зразком: з дотриманням принципу відтворюваності, послідовності, наступності, рефлексійності тощо. Окремі її положення аналогічні сучасним вимогам технологізації. Приміром, згадувана раніше у цій статті «психологія методики» (4.2).

Скептики можуть зауважити: «Але ж це – загальновідомі факти! На засадах дидактичних принципів Яна Амоса Коменського школа функціонує

багато століть!». Так, але це – лише теорія. На практиці, у реальній шкільній педагогіці, згідно зі статистикою, переважають примус, покарання (хоч і не фізичні), неумотивованість тощо навчання. Парадоксально, проте це – ті самі проблеми, про які писав ще видатний педагог століття тому. Досі залишається актуальною назва розділу XI *Великої дидактики*: «До цього часу не було шкіл, що загалом відповідають своєму призначенню» (Коменський, 1989:30). Отже, *Велика дидактика* Коменського – не застаріла, а досі актуальна та сучасна. Можливо, тому що ми усунули психодидактичні аспекти його постулатів та чітко розділили педагогіку від психології?

Певно, варто переглянути одвічні постулати Яна Амоса Коменського під кутом зору психодидактики. Нехай не ображаються на мене науковці-колеги, але не можна протиставляти «нову» психодидактику «застарілим дидактичним принципам Коменського!» Адже, на наше переконання, саме з *Великої дидактики* бере початок ця інноваційна міждисциплінарна наука. Саме це ми й спробували обґрунтувати.

Отож, сучасна продуктивна / ефективна педагогіка актуалізувала становлення міждисциплінарної науки – психодидактики, що вивчає спеціальні умови підвищення ефективності / продуктивності процесу навчання шляхом максимального врахування особливостей психічних явищ у діяльності педагогів та учнів / студентів. Проте саме психодидактичний підхід – квінтесенція *Великої дидактики* Яна Амоса Коменського. Трактовані ним ідеї – не застарілі, а актуальні й нині, як усе насправді педагогічне: «вічне, добре, мудре».

Для реалізації психодидактичного підходу в освітньому середовищі сучасних навчальних закладів необхідна, насамперед, підготовка та перепідготовка педагогів у зазначеному контексті. Подальшого дослідження потребує обґрунтування змісту сучасної педагогіки для студентів педагогічних вищих навчальних закладів з точки зору перетрактування традиційного викладу *Великої дидактики* Яна Амоса Коменського.

Бібліографія

- Гельфман Э.Г., Холодная М.А., *Психодидактика школьного учебника: Интеллектуальное воспитание учащихся*, Санкт-Петербург, 2006.
- Давыдов В.В., *Теория развивающего обучения*, Москва, 1996.
- Кларин В.М., Джурицкий А.Н., *Комментарии. Я. А. Коменский*, Москва, 1989.
- Коменский Я.А., *Великая дидактика*. Педагогическое наследие, Москва, 1989.
- Крутский А., *Психодидактика в содержании профессиональной подготовки будущего учителя*, <http://www.dissercat.com/content/psikhodidaktika> [доступ: 11.06.2002].
- Крутский А., *Психодидактика – новая отрасль психолого-педагогического знания*, <http://fiz.1september.ru/article.php?ID=200600317> [доступ: 17.03.2006].

- Лебедева В.П., *Психодидактика – предмет научного интереса*, <http://www.paedagogia.ru/2011/68-07/223-lebedeva> [доступ: 23.07.20011].
- Осадченко І.І., *Теорія і практика ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи* : монографія, Умань, 2011.
- Осадченко І.І., *Характеристика змісту «Психодидактика початкової школи» в контексті підготовки майбутніх учителів*. «Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки». Серія «Педагогічні науки». № 1 (303), Том II, Луцьк, 2016, С. 23–28.
- Панов В.И., *Психодидактика образовательных систем: теория и практика*, Санкт-Петербург, 2007.
- Рахимов А., *Психодидактика*. http://pedagogical_dictionary.academic.ru [доступ: 17.06.2015].
- Філіпов В., *Психодидактика как инструмент реализации системно-деятельностного подхода*, <https://fvova.ru/blog/do/psydidakt.pdf> [доступ: 05.03.2015].
- Яремко О., *Основи інтегративної християнської психотерапії*, <http://christian-psychology.org.ua> [доступ: 10.06.2016].